

Hva forteller en bokliste? Forestillinger om barnelitteratur og lesing i Bærekraftsbiblioteket

What does a book list tell? Conceptualizations of children's literature and reading in The Sustainable Development Goals Library

Anne Skaret

Professor ved Høgskolen i Innlandet, Fakultet for lærerutdanning og pedagogikk, og forsker ved Norsk barnebokinstitutt.

anne.skaret@inn.no

Sammendrag

Våren 2020 ble Bærekraftsbiblioteket lansert som et nytt litteraturformidlingsprosjekt i Norge, med skoler og folkebibliotek som viktige målgrupper. Som en norsk versjon av UNs Sustainable Development Goals Book Club har Bærekraftsbiblioteket til hensikt å gi barn i alderen seks til tolv år en litterær tilgang til FNs 17 bærekraftsmål. Bærekraftsbiblioteket består av 17 kuraterede boklister med til sammen 85 genuine barnelitterære titler og tilhørende aktivitetsmateriale. Denne artikkelen spør hvilke forestillinger om barnelitteratur og lesing som blir formidlet gjennom Bærekraftsbibliotekets boklister og tekstene som rammer inn og presenterer dem. Undersøkelsen henter teoretisk inspirasjon fra Aleida Assmanns (2008, 2011) perspektiver på den litterære kanons funksjoner og Gérard Genettes (1997) paratekstbegrep. Gjennom å studere bokutvalget på boklistene og bibliotekets paratekster finner studien at Bærekraftsbiblioteket er bærer av visse forestillinger om hva barnelitteratur er, og hva den skal gjøre. Artikkelens påstand er at det er viktig å undersøke slike forestillinger, som ofte omgir barnelitteraturen, fordi de kan bidra til å forme både barns og voksnes forståelser av hva barnelitteratur og lesing er.

Nøkkelord

Bærekraftsbiblioteket, boklister, kanonteori, paratekster, Aleida Assmann, Gérard Genette

Abstract

In spring 2020 the Sustainable Development Goals Library (SDG Library) was launched as a new literature promotion project in Norway, with schools and public libraries as its main target groups. As a Norwegian version of the UN's SDG Book Club, the SDG Library aims to provide children aged six to twelve years old with a literary approach to the UN's 17 Sustainable Development Goals. Accordingly, the SDG Library is made up of 17 curated book lists, presenting in total 85 original children's book titles, with corresponding activity materials. This article asks which understandings of children's literature and reading are promoted in the SDG Library through the book lists and the texts that frame and present them. The study is theoretically inspired by Aleida Assmann's (2008, 2011) perspectives on the functions of the literary canon and by Gérard Genette's (1997) notion of paratexts. By analysing the selection of children's book titles in the book lists and the library's paratexts, the study finds that the SDG Library carries certain conceptions of what children's literature is, and what it is supposed to do. Following from this, the article argues the importance of studying such conceptions, which often surround literature for children, as they may shape children's and adults' understandings of what children's literature and reading are.

Keywords

The Sustainable Development Goals Library, book lists, canon theory, paratexts, Aleida Assmann, Gérard Genette

Våren 2020 ble Bærekraftsbiblioteket lansert som et nytt litteraturformidlingsprosjekt på FN-sambandets nettsider, med skoler og folkebibliotek som sentrale målgrupper. Bak prosjektet står et bredt barnelitteraturfaglig miljø,¹ som har bidratt til å utforme Bærekraftsbiblioteket til en norsk versjon av UNs Sustainable Development Goals Book Club (SDG Book Club).² I likhet med moderklubben har Bærekraftsbiblioteket til hensikt å gi barn i alderen seks til tolv år en litterær tilgang til FNs 17 bærekraftsmål ved lesing av og samtale om bøker med relevans for bærekraftsspørsmål (FN, 2021a). Sentralt i biblioteket står 17 kuraterte boklister – én liste for hvert av bærekraftsmålene, og til alle listene følger det et aktivitetsmateriale.

At litteratur blir oppført på lister, er ikke uvanlig. Slike lister kan vise til litteratur man *må* lese, *bør* lese, *kan* lese eller som noen *har* lest. Boklistene i Bærekraftsbiblioteket samler et stort antall boktitler og tilbys som en mulighet for lærere, bibliotekarer og andre litteraturformidlere som ønsker å sette fokus på sammenhengen mellom barnelitteratur og bærekraft. Ettersom bærekraftig utvikling er blitt ett av tre tverrfaglige tema i den reviderte læreplanen for norsk skole (Kunnskapsdepartementet, 2017),³ er det grunn til å tro at Bærekraftsbiblioteket kan bli en viktig ressurs for lærere. Som forskningsobjekt tilbyr biblioteket en enestående mulighet til å fokusere på forståelser av bærekraftstematikk i barnelitteratur. Denne artikkelen har imidlertid et videre siktemål når jeg stiller følgende spørsmål: Hvilke forestillinger om barnelitteratur og lesing blir formidlet gjennom Bærekraftsbiblioteket? Utgangspunktet for undersøkelsen er at barnelitteratur ofte omgis av forestillinger om hva den skal være og gjøre, og artikkelens tese er at slike forestillinger kommer til uttrykk både gjennom litteraturutvalg og gjennom tekster som presenterer bruken av litteraturen.

For å besvare problemstillingen vil jeg undersøke de 17 boklistene og et utvalg tekster som presenterer listene og Bærekraftsbiblioteket som formidlingsprosjekt. Jeg hen-

ter teoretisk inspirasjon til undersøkelsen fra Aleida Assmanns (2008, 2011) perspektiver på den litterære kanons funksjoner og fra Gérard Genettes (1997) paratekstbegrep. Analysen er delt i to deler: I første del studerer jeg titlene på boklistene for å se hva utvalget til sammen forteller om hva barnelitteratur er. Jeg studerer titlene i forhold til tre kategorier: sjanger, medium og utgivelsesår. I analysens andre del studerer jeg et utvalg av de tekstene som rammer inn og presenterer boklistene og Bærekraftsbiblioteket som formidlingsprosjekt, og som jeg kaller for bibliotekets «paratekster» (Genette, 1997). Her retter jeg søkelyset mot hva paratekstene formidler om lesing, og hvilke funksjoner det å lese bøkene på boklistene er tenkt å ha.

Som nytt formidlingsprosjekt har Bærekraftsbiblioteket ennå ikke fått mye forskningsmessig oppmerksomhet.⁴ Denne studien inntar et overordnet blikk på biblioteket og analyserer dermed ikke enkeltverk. Biblioteket blir undersøkt slik det framstod høsten 2021. På dette tidspunktet presenterte det til sammen 125 titteloppføringer fordelt på de 17 boklistene, hvorav 85 er genuine boktitler.⁵ Jeg inkluderer følgelig ikke endringer som er gjort på listene etter dette tidspunktet, ei heller tar jeg for meg prosessen fram til lanseringen våren 2020. Bærekraftsbiblioteket er en nettbasert ressurs som ligger åpent tilgjengelig for alle (FN, 2021a), og en samlet oversikt over alle boktitlene er å finne på en pdf-fil man kan klikke seg inn på fra bibliotekets åpningside (FN, u.å.a).⁶

Presentasjon av Bærekraftsbiblioteket

Som en norsk versjon av UNs SDG Book Club deler Bærekraftsbiblioteket samme utgangspunkt i og tilknytning til FNs bærekraftsmål, men det har en litt annen organisering: SDG-bokklubben presenterer ett bærekraftsmål med tilhørende bokliste og aktivitetsforslag hver måned, og det tar dermed 17 måneder å følge den gjennom alle målene. De 17 boklistene i Bærekraftsbiblio-

teket ble lagt ut i en periode fra mai fram til august 2020, motivert av at alt skulle være tilgjengelig for lærere ved skolestart samme år ettersom implementeringen av reviderte læreplaner begynte da (NBI, 2020b, s. 4).

Bærekraftsbiblioteket er plassert på FN-sambandets undervisningssider under temaet «Fattigdom, bærekraftig utvikling og FNs bærekraftsmål». ⁷ Bibliotekets åpningsside henvender seg til den voksne formidleren og gir en presentasjon av hvordan opplegget er tenkt, innrettet og organisert. Det blir videre informert om hvordan man holder en lesesirkel, som er foreslått som en sentral arbeidsmåte i opplegget, og det gis tips til hvordan man kan gå fram for å få tak i bøkene på listene. Lenker til de 17 boklistene ligger samlet, samt lenker til tilhørende aktivitetsmateriale. På åpningssiden finner man også et påmeldingsskjema der deltakere kan melde seg på og komme i kontakt med dem som står bak prosjektet, samt be om å få tilsendt materiell i form av plakater og bokmerker.

Sidene som presenterer de 17 boklistene, henvender seg primært til barn og er bygd over samme mal: Øverst presenteres det aktuelle bærekraftsmålet i en kort verbaltekst, og deretter følger en kort inspirasjonsvideo, hvor én av forfatterne og/eller illustratørene som er representert på den aktuelle boklista, presenterer sin bok og knytter den til målet. Etter videoen følger boklista, som består av mellom fem og ti boktitler, og som blir presentert ved omslagsbilder og korte verbaltekster. Etter boklista ligger lenken «Oppgaver og aktiviteter til boklisten og for mål X – for lærere», som presenterer et separat materiell med spørsmål til boka og til målet, samt aktiviteter som foreslås til bruk. Under overskriften «Skoletilpasning» følger en redegjørelse for hvilke fag det passer å jobbe med boka og målet i, hvor lang tid som bør settes av til det foreslåtte opplegget, samt for hvordan boka og målet kan koples til kjernelementer i skolefagene.

I årsrapporten for 2020 (NBI, 2020b, s. 3) står det at Bærekraftsbiblioteket skal revide-

res og videreutvikles så lenge det er i bruk fram til år 2030. Biblioteket er derfor å anse som et levende og dynamisk prosjekt der endringer kan forekomme både i innhold og organisering. ⁸

Teoretiske perspektiver: litterær kanon og paratekst

Ordet «kanon» kommer fra gresk og betyr rettesnor eller målestokk («Kanon», 2020). Begrepet var opprinnelig knyttet til religionshistorien, der det ifølge Assmann (2008, s. 100) viser til «a text or a body of texts that is decreed to be sacred and must not be changed nor exchanged for any other text». I senere bruk på kunstfeltet refererer kanon til de viktigste verkene eller kunstnerne innenfor en gitt kunstart, og det å kanonisere innebærer å foreslå hvilke verk eller kunstnere som skal stå på en kanonliste (Weinreich, 2004, s. 11).

Bærekraftsbiblioteket er ikke et tradisjonelt kanonprosjekt og uttrykker heller ingen ambisjon om å stille opp en litterær kanon. Boklistene skiller seg også fra typiske kanonlister på flere måter: Først gjelder det at barnelitteratur sjelden opptrer på allmenne kanonlister (se f.eks. Rudd, 2010). Dernest er det ifølge Torben Weinreich og Kari Sønsthagen (2003, s. 231) et karakteristisk trekk ved kanonlister at de i overveiende grad består av «ældre forfattere, illustratører eller værker». Boktitlene i Bærekraftsbiblioteket er imidlertid i all hovedsak utgitt i perioden 2010–2020. Jeg vil likevel hevde at utvelgelsen og sammenstillingen av et stort utvalg barnelitteratur inviterer til å undersøke biblioteket i et kanonperspektiv. Det samlede barnelitteraturfaglige miljøet som har deltatt i utvikling av prosjektet, kan oppfattes som et kvalitetsstempel på og som garantist for at boklistene inneholder viktig og betydningsfull barnelitteratur om bærekraft. Slik kan Bærekraftsbiblioteket bli forstått av brukere som en kanon over bærekraftslitteratur for barn og unge. Og dersom Bærekraftsbiblioteket får stort nedslagsfelt, kan det på sikt

ha potensial til å skape en kanon, i form av det Weinreich (2004, s. 20–21) kaller «særkanon», som viser til alternative oppstilte kanonlister over litteratur som ikke kommer med i allmenne kanoner. Ifølge Atle Kittang (2008, s. 21) handler litterær kanonisering nettopp om bruk: «Bruken – og ingenting anna – gir det litterære verket det etterlivet som diktarane til alle tider drøyer om.»

Bettina Kümmerling-Meibauer og Anja Müller (2017) deler forskning på kanon og kanoniseringsprosesser inn i sosiokulturelle og estetiske tilnærminger. Sosiokulturelle tilnærminger innebærer ifølge Kümmerling-Meibauer og Müller en orientering mot «the cultural work performed by the canon» og maktmekanismer i kanoniseringsprosesser (s. 2).⁹ De viser til Assmanns *Cultural Memory and Western Civilization. Functions, Media, Archives* (2011) som eksempel på en sosiokulturell tilnærming. Ifølge Assmann inngår litterær kanon i et samfunns kulturelle minne, som består av to modi: «functional memory», som er aktivt, og «storing memory», som er passivt (s. 126). Litterær kanon tilhører det funksjonelle minnet, hevder hun, og dermed tilskrives litterære kanonverk noen særlige verdier: «In functional memory, unstructured, unconnected fragments are invested with perspective and relevance; they enter into connections, configurations, compositions of *meaning* – a quality that is totally absent from storage memory» (s. 127). Kanonisert litteratur er følgelig «destined to be repeatedly reread, appreciated, staged, performed, and commented» (Assmann, 2008, s. 99), til forskjell fra ikke-kanonisert litteratur, som ligger i arkivet. Som del av det aktive minnet utfører den litterære kanon, ifølge Assmann, et kulturelt arbeid, blant annet ved å konstruere og støtte opp om en kollektiv identitet i et samfunn. Overført til Bærekraftsbiblioteket kan man hevde at bøkene som velges ut på de 17 boklistene, løftes inn i en sammenheng som utstyrrer dem med perspektiv, mening, relevans og verdi gjennom koplingen til FNs bærekraftsmål. Utvelgelsen bidrar til at bøkene

blir formidlet, sirkulert og lest av mange, og den gjentatte formidlingen bidrar på indirekte vis til å forme forståelser av hva barnelitteratur og lesing er.

Som Assmann påpeker, vil en litterær kanon alltid være karakterisert av plassmangel. Kanoniseringsprosesser kjennetegnes følgelig av maktkamp ettersom det å få plass i en litterær kanon tilskriver et verk verdi og sikrer det aktiv sirkulering og varig liv i det kulturelle minnet (Assmann, 2008, s. 100). Verdi kan også være økonomisk, og Weinreich (2004, s. 13) peker på at kommersielle krefter gjør seg gjeldende i kanoniseringsprosesser. Ifølge Kittang (2008, s. 12) er ikke det noe nytt da litterær kanonisering «utvikla seg først på slutten av 1600-talet i takt med framvekst av internasjonale forlagshus og litterære marknader». Heller ikke boklistene i Bærekraftsbiblioteket er fristilt fra økonomiske hensyn: Selv om de er tuftet på og utviklet med utgangspunkt i idealistiske mål om en bærekraftig verden, vil de også være knyttet til kommersielle interesser.

I undersøkelsen av hvilke forståelser Bærekraftsbiblioteket formidler om hva lesing er, retter jeg altså fokus mot bibliotekets paratekster. Genette (1997) utviklet paratekstbegrepet for litteraturstudier, hvor han deler paratekster inn i to typer: «Peritekster» betegner visuelle og verbale elementer som er lokalisert på selve bokobjektet, så som boktittel, omslagsbilde og format (s. 4–5), mens «epitekster» viser til elementer som til vanlig ikke er materielt forbundet med boka, så som forfatterintervju og forlagsomtale (s. 344). Genette hevder at paratekster skal forstås som en sone mellom en litterær teksts inn- og utside, som utgjør «a privileged place of a pragmatics and a strategy, of an influence on the public» (s. 2). Jeg finner det relevant å anvende paratekstbegrepet om tekster som presenterer boklistene og Bærekraftsbiblioteket som helhet fordi de kan sies å utgjøre en tilsvarende sone for påvirkning, både på voksne formidlere og på barnelesere. Paratekstene retter brukerens oppmerksomhet mot hvilke funksjoner bøkene på boklis-

tene er ment å ha, og mot hvordan biblioteket skal brukes. I analysen undersøker jeg både peritekster og epitekster: Bærekraftsbibliotekets peritekster har jeg avgrenset til verbalspråklige elementer på bibliotekets nettsider og på sider man kan klikke seg til derifra. Epitekster forstår jeg som tekster som befinner seg i en viss distanse til nettsidene, og som er utviklet av instanser med en «authorial intention and assumption of responsibility» (Genette, 1997, s. 3). Av bibliotekets mange epitekster har jeg valgt ut prosjektbeskrivelsen (NBI, 2020a, upubl.) og årsrapporten *Bærekraftsbiblioteket. Les for framtida!* (NBI, 2020b). Oppmerksomheten rettes mot hvilke forestillinger paratekstene formidler om det å lese bøkene på boklistene. Gitt koplingen til FNs bærekraftsmål er det relevant å sette særlig fokus på hvorvidt lesing primært formidles som en aktivitet som leseren erverver seg kunnskap og bevissthet om bærekraftstema gjennom, eller om lesing også tillegges andre dimensjoner.

Bærekraftsbibliotekets boklister: forestillinger om barnelitteratur

De 85 boktitlene på boklistene er kategorisert ut fra sjanger, medium og utgivelseår. Når det gjelder sjanger, ser jeg først på fordelingen mellom skjønn- og faglitteratur. Fordelingen er relevant i lys av de siste års påpekninger av at faglitteratur for barn ofte holdes utenfor definisjonen av barnelitteratur (Goga, 2019, s. 4; Skyggebjerg, 2016, s. 90–91), noe som har ført til at faglitteratur har fått mindre oppmerksomhet både i litteraturformidling og i barnelitteraturforskning. Nina Goga (2019) og Anna Karlskov Skyggebjerg (2016) peker på flere grunner til at faglitteratur bør regnes inn under barnelitteratur; for eksempel løfter Skyggebjerg fram det at det er lang tradisjon for å kombinere estetikk og didaktikk i utgivelser for barn, og at faglitteratur inngår i barn og unges fritidslesing (s. 89, 91). Hvilken plass har så faglitteratur fått i Bærekraftsbiblioteket?

Av 85 boktitler finner jeg at 43 kan kategoriseres som skjønnlitterære og 35 som faglitterære. De resterende sju kan sies å befinne seg et sted mellom skjønn- og faglitteratur, enten fordi de kombinerer hovedsjangrene, eller fordi de vanskelig lar seg plassere i én av dem, slik tilfellet er for myldrebøkene på listene. Videre er det stor variasjon innenfor de to hovedsjangrene. Skjønnlitterære titler er fordelt på realistiske og fantastiske fortellinger, kunsteventyr og lyrikk for barn. Innenfor sakprosa finnes blant annet sjangrene kokebok, biografi og reiseskildring. Ikke alle sjangrer er representert med mange titler; for eksempel er det oppført bare ett eventyr og to diktsamlinger på listene.

Med 35 faglitterære utgivelser utgjør fagbøkene en stor andel av titlene på boklistene. Én forklaring kan være at biblioteket har til hensikt å gi barn innføring i FNs bærekraftsmål, og at faglitterære utgivelser blir vurdert som velegnet for formålet. Den nokså jevne fordelingen mellom skjønn- og faglitterære titler sammen med den øvrige sjangerspredningen demonstrerer at bærekraftstematikk folder seg ut i et mangfold av sjangrer. Med utgangspunkt i denne artikkelens påstand om at boklistene også uttrykker en forestilling om hva barnelitteratur er, i lys av Assmanns (2008, 2011) perspektiver på den litterære kanons funksjoner, kan man mer overordnet hevde at Bærekraftsbiblioteket på denne måten formidler en forestilling om barnelitteratur der fagboka har en viktig og naturlig plass. Dersom Bærekraftsbiblioteket blir mye brukt, kan det få betydning for fagbokas status og plass i litteraturformidling for barn og unge.

Den andre kategorien boktitlene er sortert etter, handler om hvilke medier som er representert i biblioteket. Kategorien er motivert ut ifra de siste årenes forskning på barnelitterære medier, som viser hvordan karakterer og plot i økende grad opptrer i flere medier parallelt, og at barn og unge kan møte litteratur på ulike digitale plattformer, slik Nina Christensen (2016, s. 7) beskriver det. Barnelitteraturens tverrmediale

bevegelser kommer imidlertid ikke til syne i Bærekraftsbiblioteket, idet det utelukkende oppgis titler på papirbøker. Det betyr ikke at titlene på boklistene ikke finnes i flere medier: For eksempel har Frida Nilssons *Is-havspirater* (2017) gått som julekalender i Sveriges Radio, og dikt fra Karen Anne Buljos *Amulettspeilet* er tonesatt og sunget på samisk av Mari Boine. Videre er flere av bøkene gitt ut som lydbøker, så som Brynjulf Jung Tjønnss *Smadra* (2018), og andre er filmatisert, slik som Erlend Loes *Kurt blir grusom* (1995). Biblioteket retter imidlertid ikke oppmerksomheten mot slike adaptasjoner.

Valget av papirbøker i Bærekraftsbiblioteket kan forstås ut ifra et ønske om å gjøre titlene tilgjengelige for skolene. Papirbøker kan lånes inn fra bibliotek og krever ikke datamaskiner eller ulike former for avspillere, programvare eller spillkonsoller.¹⁰ Man kan imidlertid stille spørsmålet om ikke Bærekraftsbiblioteket på denne måten uttrykker en tradisjonell forståelse av hva barnelitteraturens medier er. Kristin Ørjasæter (2018, s. 77) skriver at «[s]jølv om barne- og ungdomslitteratur i dag opptrer i ulike medium, inkludert digitale, er det dei papirteknologiske media som dominerer», og at dette medfører at barnelitteratur ofte knyttes til måten den er blitt utviklet på i papirbøker. Når Bærekraftsbiblioteket prioriterer papirboka, kan det bidra til å styrke en tradisjonell forestilling om at barnelitteratur er det samme som papirboklitteratur, og dermed blir andre barnelitterære medier oversett. Det skal imidlertid påpekes at boklistene viser en stor medievariasjon innenfor papirbokformatet, der titlene fordeler seg på bildebok (narrative bildebøker, diktbildebøker og fagbildebøker), illustrert bok, tegneserie, myldrebok, grafisk roman, fotobok og rent verbaltekstlige bøker. Slik viser Bærekraftsbiblioteket likevel et visst mediemangfold og framhever visuelle bilder som et markant trekk i litteratur for barn mellom seks og tolv år.

Når det gjelder utgivelsesår, er de aller fleste boktitlene utgitt mellom 2010 og 2020,

med noen få unntak: Jacques Vriens' *Kule kidz gråter ikke* (2014) ble første gang gitt ut på nederlandsk i 1999, og *Kurt blir grusom* av Erlend Loe (ill. av Kim Hiorthøy) og Anna Fiskes *Hallo jorda!* er fra henholdsvis 1995 og 2007. Det kan også bemerkes at *Den lille piken med svovelstikkene* (H.C. Andersen, 2018) er en nyutgivelse av eventyret med samme tittel fra 1848, og Shel Silversteins *Det gavmilde treet* (2014) ble første gang utgitt på engelsk i 1964. Valget av nye utgivelser bidrar til å sikre at boktitlene er tilgjengelige med tanke på innkjøp og lån, samt til å sikre form- og innholdsmessig relevans ved at barneleserne møter et litterært formspråk og bærekraftsdiskurser de kan gjenkjenne fra egen samtid. Det kan imidlertid stilles spørsmål ved om Bærekraftsbiblioteket på denne måten formidler en forestilling om at barnelitteratur må være ny for å være aktuell, og at bærekraftsspørsmål best behandles i barnelitteratur fra de aller siste årene.

Prioriteringen av nye bøker kan også ses i lys av den litterære kanons kommersielle funksjon (Weinreich, 2004). Bærekraftsbiblioteket har et potensielt stort nedslagsfelt, og økt boksalg kan bli en konsekvens av at en tittel blir valgt ut. En slik effekt kan forsterkes i de tilfellene hvor en boktittel er oppført på flere lister. At det er sannsynlig, framkommer av informasjon om at fylkesbibliotek opplyser om hvilke bøker de kjøper inn classesett av, i tillegg til at flere forlag markedsfører sine bøker med at de er valgt ut til Bærekraftsbiblioteket.¹¹ I den sammenheng er det også relevant at det er flest nålevende forfattere og illustratører som er representert på boklistene. Det kan være attraktivt å få egne bøker valgt ut i Bærekraftsbiblioteket med tanke på økt oppmerksomhet og salg. Det er mulig å tenke seg at prioriteringen av nye utgivelser kan stimulere til utgivelser av bøker med bærekraftstematikk. I så fall kan det bidra til å forme framtidige barnelitterære utgivelser. På den annen side kan det også være slik at forfattere og illustratører opplever utvalg av egne bøker til Bærekraftsbiblioteket som begrensende ettersom

det bidrar til å styre lesingen av en bok til én bestemt tolkningsramme.

Bærekraftsbibliotekets paratekster: forestillinger om lesing

Hva forteller så Bærekraftsbibliotekets paratekster om det å lese bøkene på boklistene? Paratekstene kan deles inn i tekster som primært henvender seg til voksne, og tekster som henvender seg primært til barn. Paratekster rettet mot den voksne formidleren er konkrete når det gjelder Bærekraftsbibliotekets formål, som på åpningssiden blir formulert slik: «Prosjektet skal engasjere barna, styrke deres tro på seg selv som samfunnsaktører, og gi dem verktøyene de trenger for å delta i samtaler om stadig mer aktuelle temaer» (FN, 2021a, upag.). Også i prosjektbeskrivelsen blir det framhevet hvordan møter med bøkene på boklistene skal føre til at barna lærer om bærekraftsmålene: «Ved å lese og samtale om skjønn- og faglitterære barnebøker som tangerer bærekraftsmålenes problemstillinger, opparbeider barna individuelle erkjennelser av hva disse målene handler om for barn i Norge og resten av verden» (NBI, 2020a, s. 1). I årsrapporten *Bærekraftsbiblioteket. Les for framtid!* (NBI, 2020b) blir refleksjon løftet fram som et mål, ved at de utvalgte bøkene «har et innhold som kan lede til refleksjon over det aktuelle bærekraftsmålet» (s. 5), og at prosjektet som helhet «gir de deltakende barna en litterær tilgang til refleksjon over utviklingen av samfunn, økonomi og natur, og sammenhengen mellom omverdens- og verdensforståelse» (s. 2). Slike paratekster uttrykker eksplisitt at det å lese og samtale om bøkene på boklistene skal bidra positivt til barns utvikling og innvirke på barns refleksjon, erkjennelse, holdning, engasjement og tro på seg selv i sammenhenger hvor bærekraftsmålene inngår. Noen paratekster peker på at arbeidet med bøkene også skal sette barn i stand til handling: På åpningssiden står det at man gjennom de foreslåtte aktivite-

tene i formidlingsmaterialet skal få innsikt i «hvordan dere med utgangspunkt i den aktuelle boka kan reflektere over bærekraftsmålet og *hvordan man selv kan engasjere seg*» (FN, 2021a, upag., min utheving). Ambisjonen om at det å lese og jobbe med bøkene skal føre til noe positivt for menneskeheten, kommer også til uttrykk i årsrapportens undertittel, *Les for framtid!* (NBI, 2020b).

Sett i lys av Genettes (1997) påstand om paratekster som en sone hvor mottakerens resepsjon kan formes og påvirkes, kan de ovennevnte paratekstene ses på som et forsøk på å påvirke den voksne formidlerens forståelse av Bærekraftsbiblioteket gjennom å framheve et nytteperspektiv på lesing: Formidlerens oppmerksomhet rettes mot litteraturens dannelsingsfunksjon og det positive utbyttet barna skal sitte igjen med, i form av å utvikle kunnskap, refleksjon, engasjement og handlekraft i bærekraftsspørsmål. Tatt i betraktning den tette koplingen til FNs bærekraftsmål er ikke det overraskende: Biblioteket er lagd med det mål for øye å «tilby[r] deltakerne en litterær og samtalebasert forståelse av verdens felles arbeidsplan» (FN, 2021a, upag.). Samtidig er det mulig å tenke seg at slike paratekster kan bidra til å forme formidlerens syn på litteraturformidling og hva det å lese skal være godt for, i mer generell forstand. En formidler som lar seg inspirere av Bærekraftsbibliotekets mål og arbeidsmetoder, vil trolig framheve betydningen av at barna skal lære noe av bøkene de leser og samtaler om, og vektlegge barnas kognitive engasjement i formidlingen.

Paratekster som framhever et nytteperspektiv på lesing, er framtrедende i Bærekraftsbiblioteket. Finnes det så paratekster som formidler andre forestillinger om det å lese bøkene i biblioteket? Det gjør det, men i mindre omfang og mer perifert plassert i forhold til boklistene. Nærmere bestemt dreier det seg om veiledningen til lesesirkelmetoden, som ligger i en egen pdf-fil lenket til fra bibliotekets åpningsside (FN, u.å.b). Innled-

ningsvis i veiledningen står det at «[m]ålet med Bærekraftsbiblioteket er todelt. Det skal bidra til økt bevissthet om bærekraftsmålene, men også introdusere barn for mye god litteratur» (FN, u.å.b). Deretter blir det framhevet hvor viktig det er at formidleren bruker en «personlig tilnærming» i arbeidet med lesesirkler. Personlig tilnærming blir forklart med at formidleren skal «ta utgangspunkt i barnas personlige opplevelse av boka» i den litterære samtalen (sst.). Betydningen av leserens personlige opplevelse av boka blir understreket flere ganger. Slik signaliseres det at lesing ikke bare handler om å hente ut kunnskap og refleksjonsgrunnlag fra teksten, men også om leserens personlige opplevelse av boka hen leser. I tillegg framhever samtalemotoden at den personlige opplevelsen videreutvikles i samspill med andre lesere. Om den voksne formidleren vektlegger opplevelsesdimensjonen, kan imidlertid være avhengig av om formidleren har klikket seg inn på og lest veiledningen til lesesirkel-motoden.

Paratekster som henvender seg til barn, finner man inne på lenkene til de 17 boklistene. I disse tekstene blir det ikke etablert en like eksplisitt kopling mellom det å lese og samtale om bøkene og det å skulle bli mer kunnskapsrik og reflektert når det gjelder bærekraftsmål. Koplingen er likevel implisitt til stede: Først finnes den i den fysiske sammenstillingen av FNs bærekraftsmål og boklistene, samt i navnet «Bærekraftsbiblioteket», som formidler at bærekraft og bøker har noe med hverandre å gjøre. Deretter kommer koplingen indirekte til uttrykk i paratekstenes språklige utforming, med hyppig bruk av spørsmål og av pronomenene «vi» og «du». Eksempelvis blir bærekraftsmål 2, «Ingen skal sulte», presentert slik: «Mange mennesker er rammet av sult, og for hvert år blir det flere og flere. Halvparten av alle barn som dør, dør fordi de spiser feil mat eller for lite mat. Derfor må vi sørge for at alle mennesker får den maten de trenger» (FN, 2021b, upag.). Gjennom bruk av pronomenet «vi» retter parateksten oppmerksomhe-

ten mot at ansvaret for bærekraftsmålet er et felles anliggende – også barnets. I inspirasjonsvideoen til samme mål presenterer forfatter Veronica Salinas bildeboka *Sulten*. Her brukes formuleringer som at «vi må lære oss å dele» (sst.), som igjen peker på at alle må bidra. I tillegg brukes direkte henvendelser i kombinasjon med spørsmål, som i «visste du at ...?» (sst.). Kombinasjonen av «du» og spørsmålsform er gjennomgående i de påfølgende presentasjonene av bøkene på boklista til samme bærekraftsmål. Gjennom spørsmål som for eksempel «har du noen ganger lurt på hva Norge hadde før oljen?» (sst.) oppfordres barnet til å reflektere og undre seg over bærekraftsspørsmål bøkene tar opp. Slik fremmer også paratekster med barn som adressat Bærekraftsbibliotekets ambisjon om å skape reflekterte, engasjerte og handlekraftige barn gjennom å invitere dem til å gå inn i en slik modus allerede i møte med bærekraftsmålene og bokpresentasjonene på nettsiden.

Oppsummering: barnelitteratur og lesing i et spenningsfelt

I denne artikkelen har jeg undersøkt forestillinger om barnelitteratur og lesing slik de framkommer gjennom Bærekraftsbibliotekets boklister og paratekster. Undersøkelsen av boklistene viser at biblioteket gir stor plass til faglitterære utgivelser og følgelig signaliserer at fagbøker er en selvsagt og viktig del av barnelitteraturen. I representasjonen av medier er biblioteket tradisjonelt i den forstand at det utelukkende viser til papirbøker, men innenfor papirbokformatet demonstrerer det likevel en medievariasjon, der bildebaserte medier får stor plass. Prioritering av utgivelser fra det siste tiåret kan gjøre bøkene mer tilgjengelige for formidlere og lesere, men signaliserer samtidig at bærekraftsspørsmål ikke er like relevant i eldre barnelitteratur. Det er også stilt spørsmål ved om Bærekraftsbibliotekets kommersielle funksjon blir forsterket gjennom valget av nye utgivelser fra det siste tiåret.

I undersøkelsen av forestillinger om lesing i Bærekraftsbiblioteket finner jeg at paratekster rettet mot voksne formidlere vektlegger et eksplisitt dannelsesperspektiv, der det framheves at det å lese og arbeide med bøkene skal gjøre barna mer reflekterte, engasjerte og kunnskapsrike i bærekraftsspørsmål. I veiledningen til lesesirkelmetoden framheves imidlertid også betydningen av leserens personlige opplevelse av bøkene som utgangspunkt for litterære samtaler. Paratekster rettet mot barn kommuniserer hovedsakelig et dannelsesperspektiv, men på en indirekte måte, der den språklige utformingen av tekstene tar sikte på å aktivere barns nysgjerrighet, refleksjon og engasjement i møte med bærekraftsspørsmålene bøkene tar opp.

Barnelitteratur omgis ofte av forestillinger om hva den skal være og gjøre. Det er også tilfellet for barnelitteraturen på boklistene i Bærekraftsbiblioteket. Inspirert av Assmanns (2008, 2011) perspektiver på den litterære kanons funksjoner og Genettes (1997) paratekstbegrep finner jeg at biblioteket både forteller oss noe om barnelitte-

aturens uttrykksformer og instruerer formidlere og lesere i hva det skal innebære å lese den. Kort oppsummert viser undersøkelsen at Bærekraftsbiblioteket rommer en viss spenning i synet på barnelitteratur og lesing, som plasseres i et spenningsfelt mellom nytt og tradisjonelt, mellom idealisme og kommersialisme og mellom nytte og opplevelse. Det er denne artikkelens påstand at det er viktig å undersøke slike forestillinger fordi de har potensial til å påvirke barns og voksnes bruk og forståelser både av bokutvalget i Bærekraftsbiblioteket og av barnelitteratur i generell forstand.

Her er Bærekraftsbiblioteket studert slik det foreligger som en nettbasert formidlingsressurs. Når det blir tatt i bruk i skoler og bibliotek, vil det ikke bare forme, men også kunne bli formet av voksne formidlere og barnelesere, som møter det med sine forestillinger om barnelitteratur og lesing. Både som potensielt og realisert formidlingsprosjekt inviterer Bærekraftsbiblioteket til videre utforskning og diskusjon.

Noter

- 1 Årsrapporten *Bærekraftsbiblioteket. Les for framtida!* (NBI, 2020b) gjør nærmere rede for bidragsyttere, ansvarsområder og arbeidsfordeling.
- 2 UNs SDG Book Club ble lansert i mars 2019 på barnebokmessen i Bologna. Målet er å «use books as a tool to encourage children ages 6-12 to interact with the principles of the Sustainable Development Goals (SDGs) through a curated list of books from around the world related to each of the 17 SDGs in all six official UN languages» (UN, u.å.).
- 3 Læreplanrevideringen *Fagfornyelsen* er blitt implementert i norske skoler fra høsten 2020.
- 4 En studie som er gjort, er Inger Marie Viks (2021) masteroppgave, som undersøker hvordan norsklærere vurderer nettsiden til Bærekraftsbiblioteket, samt bruk av opplegget i praksis.
- 5 Av de 85 boktitlene opptrer 27 titler på to eller flere boklister.
- 6 Ettersom boklistene og en samlet oppstilling av titlene ligger tilgjengelig på nett, legges de ikke ved som bilag til denne artikkelen.
- 7 I lys av FNs globale siktemål kunne det være interessant å undersøke den internasjonale dimensjonen i boklistene. Av de 85 boktitlene er 25 oversatt fra følgende språk: arabisk (1), dansk (3), engelsk (10), italiensk (1), nederlandsk (2), nordsamisk (1), polsk (1), portugisisk (2), svensk (3) og sørsamisk (1). Dette sporet følges imidlertid ikke her.
- 8 En nylig endring fra våren 2022 er at Bærekraftsbiblioteket er utvidet med egne boklister for lesere mellom 12 og 15 år. Disse listene blir ikke undersøkt i denne artikkelen.
- 9 Estetiske tilnærminger til kanon er ifølge Kümmerling og Meibauer (2017, s. 2) karakterisert av at de fokuserer på «which criteria account for the inclusion or exclusion of a text in/from the canon».
- 10 Årsrapporten refererer til en brukerundersøkelse som viser at tilgjengelighet likevel har vært et problem, og at det er krevende å få tak i bøkene (NBI, 2020b, s. 13).
- 11 For eksempel redegjør Trøndelag og Viken fylkesbibliotek for hvilke bøker de har kjøpt inn klassesett av, se hhv. <https://web.trondelagfylke.no/trondelag-fylkesbibliotek/nyhetsarkiv/barekraftsbiblioteket/>

og <https://vikenfylkesbibliotek.no/et-gronnere-bibliotek/>. Både Gyldendal forlag og De norske Bokklubben har egne salgssider som presenterer utgivelser som er valgt ut til Bærekraftsbiblioteket, se hhv. <https://www.gyldendal.no/artikler/baerekraftsbiblioteket/> og <https://www.bokklubben.no/side.do?dokId=679465>.

Litteraturliste

- Assmann, A. (2008). Canon and Archive. I: A. Erll, A. Nünning & S. Young (Red.), *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook* (s. 97–107). Walter De Gruyter.
- Assmann, A. (2011). *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*. Cambridge University Press.
- Christensen, N. (2016). Overgange. Børne- og ungdomslitteratur og barndomsopfattelser i bevegelse. *Passage – Tidsskrift for Litteratur og Kritikk*, 31(75), 7–20. <https://doi.org/10.7146/pas.v31i75.24162>
- FN-sambandet (FN) (2021a). Bærekraftsbiblioteket. <https://www.fn.no/undervisning/undervisningsopplegg/5-7-trinn/baerekraftsbiblioteket>
- FN-sambandet (FN) (2021b). Leseliste mål 2. <https://www.fn.no/undervisning/undervisningsopplegg/5-7-trinn/baerekraftsbiblioteket/leseliste-maal-2>
- FN-sambandet (FN) (u.å.a). Bærekraftsbiblioteket, boklister. <https://www.fn.no/content/download/41081/1001247?version=2>
- FN-sambandet (FN) (u.å.b). Veiledning til Bærekraftsbibliotekets lesesirkler – litterære samtaler og kreativ skriving. <https://www.fn.no/content/download/40766/990275?version=2>
- Genette, G. (1997). *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. (Overs. av J.E. Lewin). Cambridge University Press.
- Goga, N. (2019). Hvordan kan vi analysere sakprosa for barn og unge? *Sakprosa*, 11(3). DOI: <https://doi.org/10.5617/sakprosa.6531>.
- Kanon (kultur) (2020). I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/kanon - kultur>
- Kittang, A. (2008). Om litterær kanonisering. I: S. Sæterbakken & J.K. Larsen (Red.), *Norsk litterær kanon* (s. 10–22). Cappelen Damm.
- Kunnskapsdepartementet (2017). *Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen*. Fastsatt som forskrift ved kongelig resolusjon. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/verdier-og-prinsipper-for-grunnoppleringen/id2570003/>
- Kümmerling-Meibauer, B. & Müller, A. (2017). Introduction. Canon Studies and Children's Literature. I: B. Kümmerling-Meibauer & A. Müller (Red.), *Canon Constitution and Canon Change in Children's Literature* (s. 1–14). Routledge.
- Norsk barnebokinstitutt (NBI) (2020a). *Bærekraftsbiblioteket. Prosjektbeskrivelse*. Upublisert.
- Norsk barnebokinstitutt (NBI) (2020b). *Bærekraftsbiblioteket. Les for framtida! Årsrapport 2020*. <https://barnebokinstituttet.no/wp-content/uploads/2021/04/Baerekraftsbiblioteket-arsrapport-2020.pdf>
- Rudd, D. (2010). Canon. I: D. Rudd (Red.), *The Routledge Companion to Children's Literature* (s. 152–153). Routledge.
- Skyggebjerg, A.K. (2016). Brutalitet og sødme: isbjørneliv i danske børnebøger. I: Å.M. Ommundsen, P.T. Andersen & L. Bliksrud (Red.), *Modernitet, barndom, historie: festskrift til Harald Bache-Wiig* (s. 85–100). Novus forlag.
- UN (u.å.). *SDG Book Club*. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sdgbookclub/>
- Vik, I.M. (2021). *Et bærekraftig bibliotek?* (Masteroppgave). Høgskulen på Vestlandet.
- Weinreich, T. (2004). *Kanon – litteratur i folkeskolen*. Høst & Søn.
- Weinreich, T. & Sønsthagen, K. (2003). *Leksikon for børnelitteratur*. Branner og Korch.
- Ørjasæter, K. (2018). *Barne- og ungdomslitteratur. Møtet med lesaren*. Samlaget.